

DVA POTRESNA MUZEJA

Beleške iz dnevnika prilikom obilaska logora
i muzeja u Majdaneku i Aušvicu, maja 1948 god.

Četvrtastom žutom kockom popločani drum, građen patnjama i krvlju mučenika logora u Majdaneku, vodi blagom uzbrdicom na pitome i tihe livade istočne Poljske. Samo na jedno dva kilometra od predgrada Lublina, na širokoj ravnici, nalaze se barake, zelene, od dasaka, ograđene sa svih strana redovima bodljikave žice. Logor zauzima veliki prostor. Barake, žica, kule osmatračnice, reflektori. To je sve. Jedan od logora, sasvim sličan drugim logorima, koje su fašisti podizali u okupiranoj Evropi za vršenje zločina.

Muzej koji je otvoren u samom logoru i koji se svakim danom sve više uvećava i dopunjuje novim predmetima, priča nam ubedljivo i dokumentarno o nečuvenim stradanjima nevinih žrtava nacizma. Baraka dupke puna prugastih odela, sasvim pocepanih i dotrajalih, druga baraka puna drvene obuće, zatim jedna baraka puna bednog pribora interniraca: porcije, prazne kutije od konzervi, kašike, šerpe, lonci, četke, ogledala, četkice za zube..... Tabla sa brojevima žrtava: 3,150.000 Jevreja iz Poljske ubijeno u toku rata po raznim logorima, od toga 850.000 dece! Jevreji iz Holandije, Francuske i drugih okupiranih zemalja, Poljaci, Rusi, Francuzi.....

U jednoj baraci spomenploča koju je postavio Centralni komitet Jevreja Poljske. Natpisi ispisani jevrejskim slovima, sveće koje stalno gore i govore o stradanju naroda. I spremljene boce sa gasom — cijanvodonikom — za još milione žrtava. Sve to, kao jasna opomena. Kao nešto što primorava da se nikad ne zaborave zločini fašizma, kao nešto što nagoni sve poštene ljude da se bore da se ovo ne ponovi.

Potom veliki broj baraka za internirce. Jednostavne, od dasaka, mračne, bez prozora, bez ležaja... Samo spoljašnja forma — zelena boja baraka — vara oko čoveka u proleće i leto, kad se okolina zeleni a stoka pase okolo u atmosferi dima iz peći u kojoj gore leševi. Barake kroz koje duva hladan i oštar vetar istočne klime, barake u kojima leti vrućina guši zatvorenike nabijene u

njima jedne preko drugih. Sada su puste, zatvorene, tihe. Koliko su jača i muka nanele! Posmatrač dobija neku sliku o jezi koja je vladala, kad preživeli internirac objašnjava: „... ljudi, žene i deca. jedni preko drugih, bolesni, bedni, iscrpeni, strašni... Umiru u noći u prepunoj baraci, stenju u poslednjem ropcu, dok ostali nemoćno gledaju... Navika, svakidašnjica...”

Sada na svakoj od tih baraka stoji ploča: baraka posvećena borcima i žrtvama poljskog, ruskog, jevrejskog, jugoslovenskog, francuskog i drugih naroda. Borcima onih naroda koji su se borili.

Krematorijum je rekonstruisan. On se više nikada neće pušiti i puštati gust dim od izgoarele krvi, mesa i kostiju. U njemu postoji i posebna odaja u kojoj se nalazi sasvim primitivni sto sličan stolu za hirurške intervencije. Na njemu su vršene operacije pljačke. Pre spaljivanja trebalo je seći i skidati sa leša ono što vredi: zlatne zube, nakit...

Četiri gvozdena otvora, na izgled kao veći otvori obične peći za pečenje hleba. I gvozdena nosila na koja se stavlja leš, pa se uvlače u usijanu peć, obrnu i vade, da bi se novi leš na njih stavio. I tako dan i noć. To su radili ljudi. Internirci pod nadzorom SS-ovaca, primorani i skrhanii strahom i borbom za život. Dok i oni nisu došli na red. To su znali. Ali su radili i nadali se. Sila ih je naterala. Produžavali su život.

A danas se sve to zna. Preživeli svedoci pričaju. Tragovi zločina nisu uništeni. Oni se čuvaju. Neka zna čovečanstvo za večita vremena da se i to sve desilo u njegovoj istoriji.

Izložene su u muzeju i fotografije: komandanata logora, oficira i vojnika SS-ovaca, zločinaca i kapoa. Vide se i fotografije sa sudjenja. I mesto u logoru gde je sudenje obavljano. I vešanje zločinaca, kao jedini pravedni završetak i odmazda za izvršena nedela, kao opomena kako je narod kaznio tlačitelje.

*

Rudnici uglja, gvožđa, fabrike, dimnjaci, naselje do naselja. I ugljena prašina i dim. Od Katovica vodi na istok asfaltirani drum za Krakov. Između ove dve varoši nalaze se mnoga manja mesta i sela. Na 36-om km od Katovica je Osvijencim (Aušvic). Logor je sasvim blizu varošice.

Evo njegove kratke istorije: Najpre, pre 1939 godine, bile su ovde četiri zidane zgrade. Obične dvospratne zgrade za potrebe vojske. Kasarna normalnog izgleda. A onda je došao rat i okupacija Poljske 1939 godine. Kasarna je pretvorena u koncentracioni logor. Postavljene su žice. Logor se širio. Gradili su ga mukom i znojem sami internirci prinudom logorskih vlasti. Zidale su se iste zgrade od cigalja, sa krovom od opeke, prozorima i ostalim što je potrebno. Od četiri zgrade narastao je broj na oko 30. Sve iste, u redovima u potiljak. Kao u vojsci. Kroz bodljikavu žicu

puštena je struja visokog napona — dve hiljade dvesta volti — struja koja ubija. Neka i ona bdi da istina ne prođe kroz običnu bodljikavu žicu bez struje!

Kasnije, kad je razbukitali nacizam u okupiranoj Evropi sve više sejao bedu i nevolju, kad su zločini narasli, i ovaj logor postao je premalen.

Logor se širio dalje. Na jednom kilometru od ovog logora, na ogromnom močvarnom terenu počele su da niču kao pečurke drvene barake i barake od blata i slame. To je Bržezinka — Birkenau. 560 takvih baraka na nepreglednom prostoru, u 4 velika bloka, poredane u dugim redovima, tmurne i vlažne, primale su i do 120.000 zatvorenika. Čitav grad. I opet žice sa strujom, kule osmatračnice, reflektori, mitraljezi...

U logor Osvijencim dovodeni su najpre Poljaci — politički krivci i borci i Jevreji iz Poljske. Zatim antifašisti i borci za slobodu iz svih okupiranih zemalja Evrope, borci — Jevreji iz Poljske, Jevreji iz Francuske, Holandije, Jugoslavije, Mađarske... Prema podacima Državne komisije FNRJ za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, bilo je u Osvijencimu Jevreja koji su internirani u Splitu, na Kosmetu i u Bosni — oko 15.000, zatim iz Osijeka. Lobar-grada, i Jevrejke iz Vojvodine.

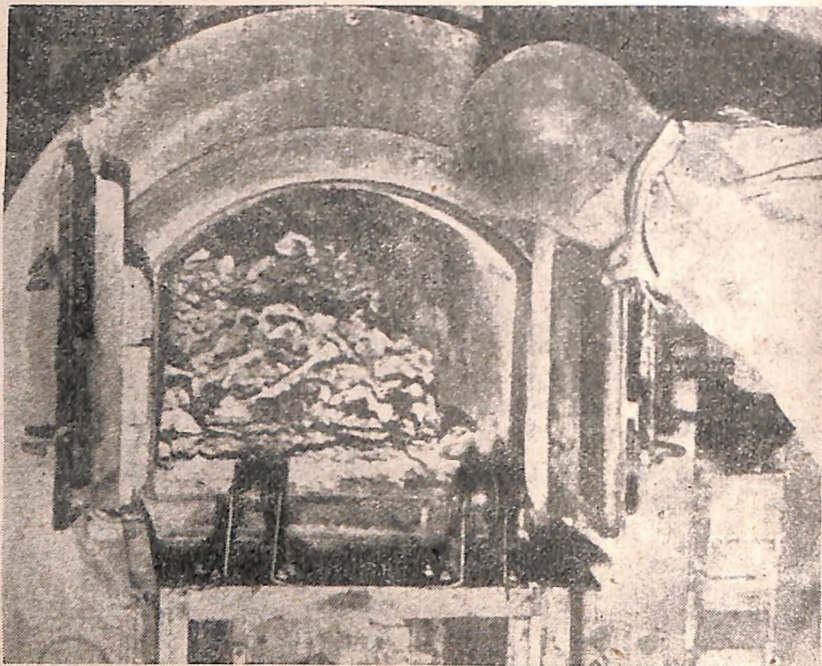
Gvozdena kapija prvog dela logora — onog sa zidanim barakama — sa krupnim natpisom: *Arbeit macht frei* — rad donosi slobodu, upečatljivo svedoči o bestijalnom cinizmu fašizma. Taj rad donosio je smrt. Rad do iscrpenosti i iznemoglosti, ropski rad iznuden pretnjom i korbačem...

Evo jedne zidane barake: sobe sa trospratnim zidanim krevetima, dva drvena stola za stotine stanovnika barake, soba za starišinu, umivaonica, klozet. To je izgled baraka koje su pokazivane nekim komisijama Crvenog krsta. To je, ako se tako može nazvati, reprezentativni deo logora.

Ali jedno treba znati: bez žive reči ove ciglene zgrade su varale, one nisu govorile o hrani od stočne repe i komadića kruha, o bičevanju ljudi koji su odlazili na rad, o tome da su na jednom uskom drvenom ležaju spavala dva-tri čoveka, o vešanju usred logora, o baraci egzekucije, o krematorijumima u logoru. Ukratko, o smrti koja je vladala. Te „reprezentativne“ barake nikome nisu govorile da je parola komande logora bila: „Svaki ko živi u logoru preko tri meseca šteti interesima Velikog Nemačkog Rajha!“ Ipak, u hodniku jedne barake, na velikoj tabli, na nemačkom jeziku, ostalo je ispisano kredom: „Danas (pa onda datum...) pišu karte svi osim Jevreja i Rusa“.

Onda baraka broj 11. Zgrada egzekucije i smrti. Na prvi pogled je ista kao i druge. U istom je redu, iste cigle, isti krov. Samo gvozdene rešetke i zazidani prozori na gornjem spratu skreću pažnju na tajanstvenu i strašnu istinu.

Evo ukratko šta se o njoj zna i šta se u njoj još danas vidi: nijedan internirac nije mogao živ izaći iz ove zgrade. Ako je bio Jevrejin, mogao je u njoj da živi najviše tri dana, a svaki drugi najviše dve nedelje. Tu su vršeni razni medicinski eksperimenti nad ljudima. U dvorištu, uza zid, vršena su streljanja. U podrumu mučenja batinama na specijalnoj spravi. U jednoj sobi vešanje. U samicama, mračnim i hladnim, u specijalnim uskim prostorima zatvoreni ljudi morali su da stoje kao u dimnjaku visine čoveka; nabijeni jedan uz drugog da igla ne može da padne, satima i danima, posle napornog rada i stojeći umirali su, ili kad bi pali od iznemoglosti, ubijani su nesvesnim gaženjem drugih.

Jedna od peći u kojima su spaljivani leševi u nemačkim koncentracionim logorima

Sada je u 6 ovakvih zgrada veliki muzej. Neobičan i strašan za pojam muzeja. Neka pokolenja i pokolenja vide, neka se osvedoče da je u XX veku fašizam u jednom logoru na najsvirepiji način uništio preko 4,000.000 nevinih ljudi, žena i dece.

Tamni zidovi muzeja sa crnim draperijama u renoviranim zgradama logora, sa mnogobrojnim odajama u kojima se nalaze mnogi predmeti, simbolično ograđeni bodljikavom žicom, više spomen-

ploča sa svežim cvećem i vencima na mestima mučenja i stradanja, pružaju svečanu atmosferu tišine i strave. To je deo odanosti i pošte poljskog naroda i naprednog čovečanstva palim žrtvama, to je živi i dokumentovani dokaz zločina nemačkog fašizma i njegovih slugu.

Čitavo brdo kose u ogromnom staklenom sanduku, crne, plave, svetle dečije kose i sedih vlasi, ono što nisu stigli da odnesu na preradu; ogromna gomila stare i iznošene kožne i drvene obuće smeštena u jednoj velikoj sobi; prugasta odela, staro i prljavo rublje; u jednoj sobi nepregledna masa kofera sa brojevima i imenima ispisanim belom bojom, vešto i lepo ili sasvim primitivno... № 3195 — Najman Eduard... zatim, soba puna četkica za zube, zatim lonci, porcije, kašike, rančevi i sve druge stvari koje su pripadale ljudima.

Veliki broj molitvenika na jevrejskom jeziku, Biblija, taleta, pa onda jezivi prizor: ogromna količina dečijih cipelica i haljinica, proteza od drveta i gipsa — noge i ruke, naočari. U jednoj sobi sitne stvari za potrebe domaćinstva: cedila za čaj, rende, kotarice, varjače i sl. — varali su domaćice da će ih voditi na rad, pa su one nosile ono što im može biti potrebno. Nasred gomile tih predmeta, na jednoj dečijoj torbici, sedi obična veća dečija lutka; lepa sa crvenim porcelanskim obraščićima, sa jako plavim očima i dugim trepavicama, plave kose, u crvenoj haljinici... Jadna devojčica, kako je volela igru i svoju lutku! Ali su je rano odvojili od nje i evo sad njena lutka čeka da je neko uzme i da se njome igra. Ne! Niko te, lutko, neće uzeti! Baš ti, tako naivna i lepa, svedočiš najbolje o svireposti fašizma i ostaćeš uvek u ovoj jezivoj i svečanoj tišini muzeja da svima kažeš: moja je gazdarica imala samo 5 godina i njena je kosa ovde, i cipelice, i haljinica, pa eto, tu sam i ja, sastavni deo njenog života i radosti!

A evo sada dokaza najviše podlosti. Gomila okruglih predmeta u obliku običnog sapuna. Od gipsa su i pepela ljudskih kostiju. Ovi predmeti nisu ranije bili takvi. Vodič priča: ovi komadi bili su premazani tankim slojem sapuna i davani su ljudima koji su odlazili na kupanje a posle trpani u gasne komore. Do poslednjeg trenutka nečuveno perfidna igra svireposti i laži varala je one koji su bili određeni za smrt! Trebalo je da se zaista stvori utisak da će se žrtve samo kupati i posle dobiti čisto rublje i svoje stvari. Malo dalje nalazi se gomila pepela spaljenih. Nemačka komanda logora je u prvo vreme, na zahtev porodice ubijenog, koju bi obavestili o smrti rođaka usled bolesti, slala urnu sa izmešane gomile pepela i za ovo uzimala dobre pare. Kad se doznalo za tu gadnu podvalu, urnu niko više nije tražio.

Eto, to je deo muzeja koji priča o stradanju. Ali to nije sve. Umetnički crteži i slike izrađeni od preživelih, ubedljivo govore o borbi, o revoltu paćenika, o organizovanim buntovima...

Evo jedne takve slike: nasred „apel-placa“ logora u Brzezinki leže dve mrtve SS-ovke u vojničkim uniformama sa mnogim kaiševima. One su danima i mesecima korbačima gonile na rad i mučile žene. Hrabre žene su jednog dana goloruke kidisale na njih, nogama ih gazile i ubile. Osvetile se i tom prilikom mnoge su časno i hrabro pale.

Onda druga slika: jedna Jevrejka iz Amerike, poreklom Poljkinja, kada joj oficir SS-ovac pred kupanje naređuje da se gola svuče i uperenim revolverom polazi na nju, otima revolver, ubija krvnika i hrabro gine.

Dalje: organizovani bunt u krematorijumu, kad internirci jednog oficira SS-ovca bacaju u usijanu peć.

I drugi svetli primeri organizovane borbe, revolta i bunta. Ljudi su se i tu borili protiv fašizma, u bedi i nemoći, sasvim blizu smrti, bez ikakvog izgleda na neku pomoć spolja, organizovali su se i povezivali i radili u granicama mogućnosti protiv terora i mraka, dizali moral slabima i odlazeći u smrt pevali borbene antifašističke pesme, padali hrabro u borbi, dajući tako svoj deo opštem pokretu protiv fašizma.

U muzeju su izložene i fotografije kapoa — starešina baraka i blokova koji su bili glavni egzekutori svakodnevnog mučenja i batinjanja, denuncijacija, provokacija itd. — nadene u arhivi logora. Onakve kao za potrebe kriminalističke službe — u tri poze sa velikim brojem — jednako kao što stoje i fotografije komandanta logora, SS-ovaca i drugih bandita u pompeznim uniformama.

A samo na desetinu metara od logora, odmah preko žice, sasvim blizu jednog krematorijuma, nalazi se vila — moderna i dobro uređena — vila u kojoj je stanovao komandant logora. On se u njoj prijatno zabavljao, slušao muziku i pio u svetlosti reflektora, snazi električne žice i mirisu dima krematorijuma. Na suđenju se brani: znao sam šta se dešava u logoru, ali ja sam bio vojnik i radio sam po naređenju!

I sada odmah blizu te vile, na velikoj tabli nalaze se mnogo-brojne fotografije sa suđenja njemu — komandantu i drugim zločincima koje su uhvatile sovjetska i poljska armija. I fotografije njihovog vešanja.

Logor u Brzezinki (Birkenau) — sastavni deo logora u Osvijencimu na udaljenju 1 km od njega, — već po samom izgledu spolja pruža još strašniju sliku. Veliki grad baraka. Vrlo slabih baraka. Nepregledni redovi. Sve u vlazi i močvari. I okolina samog logora je siva i tmurna. Nigde se pogled neće zadržati da se odmori i osveži. Sve je jednolično. Barake, barake, žica, žica, kule i opet barake, žica... Jedan deo logora je srušen. Barake su građene od tako slabog materijala, da se, eto, sada prazne i napuštene, ne mogu da održe. Kao da im nedostaju promrzla i gladna tela interniraca da ih greju, da ih hrane vapajem i smrću i da ih tako održavaju!

Evo jedne od stotinu takvih baraka: bez prozora, bleđa svetlost ulazi kroz prostor između napuklog tavana i zidova. Građena je od trske i blata. Umesto poda — vlažna zemlja. A onda umesto nameštaja trospratne pregrade od dasaka uzidane i međusobno povezane. Svaki sprat-pregrada širok je oko 2.50 m. Tu su ležali ljudi. Po devet, jedni preko drugih. Smrad klozeta i teški miris vlage mešao se sa isparavanjem stotine ljudi, nabijenih u trospratne blokove, mešao se sa vapajem i smrću. Ima takva baraka i neku česmu, ali bez vode. Postojala je česma u nekom delu logora, udaljena stotinama metara. Samo jedna za desetine hiljada. Umivali su se toplom vodom, kafene boje, koju su dobijali rano ujutru pre odlaska na teški rad. Eto, tu su stanovali i do svoje smrti živeli ljudi. Bio bi zločin i stoku smestiti u takve barake. I drvena baraka sasvim slična samo bez ležaja, gde se spavalo na vlažnoj zemlji. To su bili stanovi u koje je nacizam silom smestio milione nevinih.

Ranim jutrom odlazili su na teške radove u fabrike ili polja, gonjeni batinama. Tom prilikom muzika logoraša svirala je fašističke koračnice. „Rad donosi slobodu“! Podla parada do kraja je izvedena.

U celoj Nemačkoj i okupiranoj Poljskoj bilo je ukupno za vreme rata 55 peći za spaljivanje, a od ovog broja u Bržežinki 40. I pošto tih 40 peći nisu imale veći kapacitet, zločinci su leševe ugušenih polivali benzinom i spaljivali na otvorenom polju.

Tako su se tri krematorijuma u Bržežinki sa 40 gvozdernih peći, povezani gasnim komorama, slični onim krematorijumima u Majdaneku, dano-noćno pušili mesecima, godinama i gušili okolinu teškim smradom od sagorevanja mesa i kostiju.

I cigleni bazen ogromnih dimenzija, u koji se sliwao izmet zatvorenika iz celog logora, upotpunjuje fašističku bestijalnost. Izmet se upotrebljavao u neke hemijske svrhe. Od čoveka ništa ne treba da ide u štetu: ni kosa, ni pepeo izgorelog leša, ni izmet... Samo on, čovek, njega treba ubiti... To je fašizam.

Sada tih krematorijuma nema. Nemci su ih pred naletom oslobodilačke vojske porušili pokušavajući da na taj način unište tragove svojih nedela. Ali i ruševine krematorijuma, i gvozdene peći govore. Svedoče i oko 3000 preživelih interniraca. Još se jasno vide te velike gvozdene peći nalik na one velike zidane za pečenje običnog hleba.

U neposrednoj blizini jednog krematorijuma nalazi se spomen-ploča palim žrtvama sa uvek svežim cvećem i vencima.

Jedan od ova tri krematorijuma rekonstruisaće se. Da ostane kao muzejska vrednost. Drugi će se ostaviti u ruševinama u istom stanju u kakvom su ga ostavili zločinci u bekstvu. A na mestu gde je bio treći, podići će se monumentalni spomenik palim žrtvama od preko 4,000.000 cigalja prema broju ubijenih — visok, mnogo viši, snažniji nego što su bili dimnjaci kroz koje su se dimila sagorela tela. Onako kao što je narodna pravda i istina veća i jača od svih nedela i zločina. Kao simbol pobeđe svetlosti nad mrakom.